STUDII MONOGRAFICE ȘI ISTORII LOCALE ÎN CONTEXT PUBLICISTIC

MONOGRAPHIC STUDIES AND LOCAL HISTORIES IN THE PUBLICISTIC CONTEXT

CZU: 070.1:908 **https://doi.org/10.59295/spd2025s.05**

Andrei DUMBRĂVEANU
ORCID: 0000-0003- 4427-7119
E-mail: dumbraveanu.andrei@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary: *With the establishment of the democratic regime in the Republic of Moldova, the rights and freedoms of citizens are also being promoted. Interest in local history is growing for the restoration of the truth covered for decades by the propaganda of the totalitarian communist regime through disinformation, distortion of facts and manipulation for political purposes. More than 200 locations have so far been honored with monographic studies and local histories. In 2017, each of the 1,674 localities, attested at that time, was presented in a publicistic version in the encyclopedic series Localities of the Republic of Moldova. We are presenting a classification of the monographic studies and local histories developed by scholars, cultural figures, publicists, and historians who, guided by patriotic feelings, undertook a civic commitment to convey in words the historical truth of the localities, aiming at their sustainable development in a future free from hybrid wars and special informational-psychological operations.*

Keywords: *villages, research, studies, society, history, sociology, essay, manipulation*.

Odată cu instaurarea regimului democratic în Republica Moldova (R.Moldova) sunt promovate și drepturile și libertățile cetățenești. Sunt susținute libertățile de conștiință, de gândire, de opinie, de exprimare, de informare. Crește interesul pentru istoria locală, pentru restabilirea adevărului acoperit decenii la rând de propaganda regimului totalitar comunist prin dezinformare, distorsionare a faptelor și manipulare în scopuri politice. Mai mult de 200 de localități la momentul actual s-au învrednicit de studii monografice ample, unele replici mai mult sau mai puțin adecvate studiilor monografice sătești elaborate în interbelic de discipolii Școlii Sociologice de la București, susținuți de Institutul Social Român și Fundația Culturală Regală „Principele Carol” – instituții sociale conduse de profesorul universitar, academicianul Dimitrie Gusti. În 2017 fiecare din cele 1674 de localități atestate ale R. Moldova era prezentată în versiune publicistică în serialul enciclopedic *Localitățile Republicii Moldova.*

Primele eseuri de istorie locală au apărut sporadic la noi în presa anilor ”90 ai secolului trecut. După cum menționa Victor Ladaniuc inspirația venea din anii de studenție la Universitatea din Cernăuți, unde în fondurile speciale ale bibliotecii, una dintre cele mai

bogate din Europa de sud-est, a descoperit crochiuri și eseuri despre orașele, iar uneori și despre satele noastre românești.

În 1997 Ovidiu Bădina, profesor la Academia de Studii Economice din Moldova editează volumul monografic „*Cornova. Un sat de mazili* ", care apărea după trecerea a 66 de ani de la campania efectuată de Școala Sociologică de la București în Basarabia la Cornova anului 1931. Astfel ia amploare procesul de readucere în spațiul public a satului – unitate socială, coloană de țară cu oameni și destine, cu trecut, prezent și viitor. Profesorul universitar Valentin Tomuleț, doctor habilitat în istorie, într-un amplu studiu monografic „Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea" menționa o pleiadă de istorici, publiciști, oameni de cultură, care, după 1990, au elaborat un număr relativ mare de lucrări consacrate istoriei locale: V. Stavilă, D. Poștarencu, V. Mocanu, N. Bulat, I. Leașco, A. Furtună, I. Varta, V. Gajos, M. Bejan, T. Țopa, A. Moraru, V. Trofailă, V. Golub, V. Ciubucciu, S. Calabădău, I. Lupanciuc, P. Țurcă, I. Stici, T. Ciumac, N. Andronic, V. Mucerschi, N. Florea, S. Damaschin, C. Reabțov, N. Cebanova, A. Maleșcova, N. Pruteanu și alții. V. Tomuleț constată că lucrările elaborate de autorii menționați, în linii mari, conturează tabloul social-istoric al satelor prezentate, însă, de cele mai dese ori, au fost scrise la comandă și poartă un caracter descriptiv, mai mult în plan general și mai puțin din punct de vedere analitic(Tomuleț, V. p. 627). Afirmațiile domnului profesor se sprijină pe un adevăr axiomatic: istoria umană este făurită de oameni. Am proceda incorect dacă nu am ține cot de circumstanțele politice. Timp de jumătate de veac era interzis, chiar periculos să povestești altfel, cum a fost viața în Basarabia până în anul „eliberării" – 1940, decât așa cum era scris în ziare, manuale școlare se vorbea la radio și se demonstra la televizor. Când au fost ridicate stavilele și aerul libertății a pătruns în localitățile noastre, unii învățători de țară și oameni de afaceri, foști elevi ai profesorilor siliți să apuce drumul refugiului în 1940 și 1944, și-au amintit de caietele monografice și de cercetările de teren întreprinse împreună cu dascălii lor. Ei nu cunoșteau atunci îndeaproape principiile cercetării spațiului rural expuse de Dimitrie Gusti în 1940 în tratatul metodic „Îndrumări pentru monografiile sociologice". Atunci Gusti scria: „ Încercările de muncă științifica ale cercetătorilor singuratici, atât de rare si sporadice până de curând, sunt tot mai dese și mai susținute, încât trebuie și sprijinite și călăuzite, pentru a nu fi părăsite și pentru a fi duse la bun sfârșit " (Gusti, D,. 1940 p.4). În mare parte autorii așa ziselor studii monografice sătești și de istorie locală aplică documentarea istorică efectuând cercetări în arhive, biblioteci și mai puțin pe teren. Am sistematizat lucrările publicate după criteriile enunțate de autori și să le clasificăm corespunzător în: *studii monografice, eseuri de istorie și cultură a localităților*; *file de istorie sau cronologii pentru istoria satului; itinerare documentar-publicistice;* **Studii monografice, eseuri de istorie și cultură a localităților** reprezintă lucrări științifice realizate în spiritul școlii monografice gustiene. Vom expune sumar cele mai remarcabile apariții, în acest sens, volumele: *Cornova. Un sat de mazili*, București, Editura Economică, 1997 – conținut prezentat în 440 pagini, coordonator Ovidiu Badina ; *Cornova,* Chișinău, Editura Museum, 2000 – 708 pag., coordonator Vasile Șoimaru; *Dimitrie*

Gusti și colaboratorii Cornova 1931, Chișinău, Quant, 2011, 852 pag., ediție îngrijită de Marin Diaconu, Zoltan Rostas și Vasile Șoimaru. Aceste lucrări sunt destinate sociologilor, istoricilor, etnografilor, antropologilor, dar și ziariștilor, profesorilor, publicului larg, pasionat de cultură. Pentru prima dată, după jumătate de secole ele aduc în lumină în R. Moldova preocupările Școlii Sociologice de la București și ale Institutului Social Român pentru cunoașterea și dezvoltarea armonioasă a spațiului rural în Statul Unitar Român. Studiile respective prezintă omul, țăranul agricultor și făuritor de țară în mediul lui natural – parte a naturii și a cosmosului, producătorul și consumatorul de cultură. În aspect metodologic, de cercetare sistemică, de interpretare și expunere a rezultatelor ele pot servi drept puncte de pornire pentru sociologii și publiciștii de azi în tentativele de explorare multidisciplinară, polivalentă a realității spațiului rural. Sunt modele de apropiere de satul contemporan pentru toți acei care poartă în suflet respectul și rămân, în credința lor, receptivi la durerea lui.

Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea – o monografie semnată de Valentin Tomuleț, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, care a apărut în 2018 la editura Lexon-Prim, într-un volum de 1056 pagini. Autorul prezintă evoluția istorică a unității sociale, a unui ținut românesc, ieșit de sub administrarea turcească raiaua Hotinului – și a intrat în supușenie rusească după raptul teritoriului Moldovei dintre râurile Nistru și Prut de către Imperiul Rus. El analizează situația populației ținutului Hotin în baza statisticii austriece din 1788 și rusești din 1808, studiază documente inedite ale recensămintelor oficiale ruse efectuate în Basarabia în: 1817; 1820; 1821; 1825; 1830; în anii: 1840-1850; 1870-1880. Sunt prezentate aspectele evoluției demografice a populației, schimbările administrative, manifestările social-economice și confesionale în Basarabia și în județul Hotin. Valentin Tomuleț efectuează o reconstruire a dinamicii și a structurii populației satului său de baștină – Tabani, pe baza datelor recensămintelor fiscale din anii 1820-1850. Monografia istorică *Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea,* depășește spațiul unei monografii strict disciplinare și pătrunde în mediul trans-disciplinar al istoriei sociale. Ea prezintă o expunere sistemică a tablourilor din viața economică, socială, culturală a satelor unui județ, cum este Hotinul, oferă un câmp vast de analiză a schimbărilor și a inegalităților în dezvoltarea economică, socială și culturală și oferă un bogat arsenal statistic necesar ziariștilor pentru documentare în condițiile actuale când unii indivizi caută să deformeze adevărul istoric.

Istoria ținutului Hotin de la origini până la 1806 e un studiu realizat în 296 pag. de doctor în istorie Ion Gumenâi, publicat de Complexul editorial Civitas în anul 2002 în tiraj de 500 exemplare. După cum menționează autorul, ținutul Hotin a fost consemnat în izvoarele istorice încă la începutul formării statului moldovenesc și a jucat un rol însemnat în viața economică, socială, administrativă a țării. Cercetarea prezentată într-un limbaj accesibil, ușor captivant depășește cadrul unei unități sociale, căci poziționarea geografică a ținutului Hotin pe parcursul evoluției lui a jucat un rol de mare importanță pentru studiul istoriei întregului spațiu est-carpatic. Autorul folosește mai mult de 30 de

fonduri de documente din Arhivele Naționale din: Republica Moldova, Ucraina (Filiala Cernăuți), București (Arhiva Națională Centrală), Filiala Iași, Filiala Suceava, Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu", Iași, de asemenea 80 de surse documentare editate, 25 de surse narative, 40 de lucrări speciale, 161 lucrări generale. Ion Gumenâi prezintă și argumentează minuțios începutul și hotarele ținutului Hotin, expune istoria cetății și a orașului Hotin, evoluția ținutului Hotin până la 1715, apoi și formarea și evoluția raialei Hotinului, activitatea Episcopiei Hotinului. În concluzii autorul susține că ținutul Hotinul a fost una din părțile constitutive ale Țării Moldovei. El dovedește că cetatea Hotinului care este mai veche decât orașul, n-a fost înălțată de către statul Halici-Volânea sau de Regatul Polon. Istoria orașului Hotin este legată de istoria vămii, care pe tot parcursul Evului Mediu a adus venituri considerabile visteriei Țării Moldovei. După înfrângerea lui Petru I al Rusiei și a lui Dimitrie Cantemir în Bătălia de la Stănilești (1711) turcii și-au fixat privirile pe Hotin și au obținut ceea ce au râvnit vreme de trei secole. În 1713 osmanii ocupă cetatea transformând-o într-un important punct strategic, unde se vor ciocni interesele a trei mari Imperii ale vremii: Imperiul Otoman, Imperiul Rus și Imperiul Habsburgic. Din 1715 ținutul a fost transformat în raia cu toate urmările pentru populația locului și Țara Moldovei. Însă, Hotinul a ajuns pe arenă internațională. Orașul a intrat în atenția serviciilor diplomatice din Rusia, Austria, Polonia, Olanda, Franța până după războiul ruso-turc din 1806-1812 și încheierea păcii de la București, când Moldova dintre Prut și Nistru a fost răpită de Rusia, iar cetatea și orașul treptat s-au pierdut importanța(Gumenâi, I.,2002 p.267). *Istoria ținutului Hotin de la origini până la 1806* este un studiu care e util nu numai cercetătorilor și profesorilor de istorie, dar și ziariștilor pasionați de cultură, sociologie, antropologie.

Satul Aluatu este o lucrare cuprinsă în 528 de pagini, îngrijite de editura Pontos, și tipărită în 2006 în tiraj de 1000 exemplare. Redactorul ei, Manole Neagu consideră, că volumul poartă doar caracter monografic și nu respectă cu strictețe înțelesul științific al noțiunii. Devierea de la expunerea și organizarea, cu toate rigorile științifice și istorice, a materialului factologic a fost condiționată de publicul căruia îi este adresat. Autorul, Sava Calabadău, absolvent al școlii de 8 ani din Aluatu, al școlii medii-internat Nr.1 din Cahul și al Colegiului de Arte „Alexandru Plămădeală" din Chișinău, nu aduce concluzii, nici la sfârșitul fiecărui capitol și nici generale, așa cum prevăd rigorile cercetărilor monografice, el procedează altfel: în mod inductiv, lasă cititorul să-și facă singur concluzii. Lucrarea conține eseuri, grupate tematic unde autorul își aduce contribuția sa la elucidarea unei probleme de mare actualitate enunțată în primul capitol: „Pentru majoritatea românilor basarabeni, interesul față de istoria națională înregistrează un nivel extrem de scăzut, și nu pentru că nu au predilecție pentru istorie! Istoria noastră reală este puțin cunoscută. Din cauza falsificărilor masive efectuate de bolșevici, istoria națională, în loc „*să provoace entuziasmul ",* ne lasă indiferenți, implantând în noi sâmburele complexului de inferioritate. Noțiunile sfinte, pentru noi, cum ar fi *Patria-mamă, Unire, eliberare*, au fost golite de sensul lor inițial, acesta fiind înlocuit cu un conținut ideologizat" (Calabadău, S., 2006 p.7).

File de istorie sau cronologii pentru istoria satului **–** sub acest generic pot fi grupate lucrările ce prezintă documente inedite de arhivă sau extrase din culegeri de documente, lucrări științifice editate deja, de asemenea citate reproduse din diverse narative (note de călătorie, rapoarte, cronici ale timpurilor etc.) ori pasaje din lucrări speciale și generale. Un asemenea tip de istorie locală este lucrarea „O *cronologie pentru istoria satului Cobâlca (Codreanca), raionul Strășeni, Republica Moldova"* publicată în 1999 la editura Muzeum în 120 de pag. Autorul Constantin Bobeică, profesor de școală a efectuat un lucru impunător de documentare istorică, ce a cuprins perioada anilor 1420 – 1998, expunând totodată și propriile însemnări și aprecieri ale evenimentelor la care a asistat(Bobeică, C. 1999, p.92). Lucrare-letopiseț al unui sat, prezintă pentru prima dată nu numai fapte, dar și nume ale satrapilor comuniști și ale agenților lor, care au acționat în satul Cobâlca. În genericul enunțat se încadrează și studiul *Ocnița de pe Ciuhur: file de istorie*, un volum din 368 pag. în tiraj de 1000 exemplare, tipărit în 2005, la Centrul Editorial Poligrafic al Universității de Stat din Moldova. Autorul, Vlad Ciubucciu, doctor în istorie, menționa în prefață, că a scris lucrarea la insistența rectorului Universității de Stat din Moldova (din acea vreme) Gheorghe Rusnac, un ocnițean urbanizat, căruia i-a servit ca reper, cartea autorului „*Sadova de pe apa Zălobiței. File de istorie"*, editată în 2003. Autorul conduce cititorul pe drumuri de istorie din lumea geto-dacilor, din antichitatea obștei țărănești până la supușenia rusească a Basarabiei și, mai apoi, la reforma agrară regală din anii 1921-1924, prezentând documente de arhivă, titluri de proprietate etc. Autorul prezintă: foametea din 1946-1947; deportările din 1941 și 1949; înrolarea bărbaților din sat în armata rusă „...fără a se gândi că n-ar putea să nu învingă, căci ocnițeanul, mai degrabă era cuprins de teama creștinească față de Dumnezeu, că era pus să omoare, de dorul firesc de mamă și tată, de nevastă și copii, surori și frați..."(Ciubucciu, 2005,p. 80). În capitolul „Nasc și la Ocnița oameni" Vlad Ciubucciu prezintă pagini de microistorii, însoțite de imagini: ale profesorului universitar, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, Gheorghe Rusnac ; ale Ludmilei Scalnâi, și ea fiind din neamul rusnacilor ocnițeni, sora rectorului Gheorghe Rusnac, deputată în primul parlament al R. Moldova, președintă a Asociației Femeilor din Moldova – „Dacia", unica femeie (la momentul editării lucrării – *n.a.*); din Moldova, care a luat cuvântul în Congresul SUA; ale mai multor personalități marcante, originare din Ocnița, printre care Mihail Lesnic, președinte al Cârmuirii Societății pe Acțiuni „Moldovagaz", înalt apreciat de Președintele R. Moldova, Petru Lucinschi și de Alexandru Pușkin, conducătorul Asociației pe Acțiuni „Gazprom" din Rusia; Vladimir Perjun, vice director general al Agenției de stat pentru rezervele materiale și ajutoarele umanitare pe lângă Guvernul R. Moldova. Prezentarea istoriei în imagini se încheie cu un reportaj fotografic: „Casa-muzeu „Constantin Stamati" – reînviată". Este expusă vizitata lui V. Voronin, șeful statului și președintele partidului comuniștilor din R. Moldova la inaugurarea casei-muzeu ca obiectiv de patrimoniu. În filele de istorie oferite cititorului, Vlad Ciubucciu caută în prezent legături de împăcare a ostilităților din trecut: între oamenii care au suferit și cei care i-au făcut să sufere, dar fără a solicita pocăința ultimilor.

Itinerare documentar-publicistice reprezintă eseuri publicistice, călătorii în trecutul și prezentul istoric al localităților R. Moldova. Model de realizare pot servi materialele publicate în serialul enciclopedic *Localitățile Republicii Moldova* , care a apărut la editura Fundației Draghiștea, tipărit în perioada anilor 1999 – 2017, în 15 volume, numărul de pagini ale fiecărui volum oscilând între 472 și 804, cu tiraj cuprins între 1000 și 3000 de exemplare, în funcție de numărul de localități ale cuprinsului. Autorii – o echipă reprezentativă formată din publiciști și cercetători istorici, filologi, etnografi, biologi, medici, pedagogi, bibliografi, coordonați de Victor Ladaniuc, Tudor Țopa, Vladimir Nicu, Dumitru Țâra – au definit lucrarea lor ca itinerar documentar publicistic ilustrat. Lipsiți de pretenții academice, autorii au dorit să fie persuasivi, să expună datele și faptele cu tehnici de investigare, în genurile pe care le stăpâneau: eseul, relatarea, comentariul, analiza și sinteza de reporter. Coordonatorii științifici ai proiectului au fost oameni de aleasă cultură și ținută civică: Ion Hâncu, doctor în istorie, Anatol Eremia, doctor în filologie, Ion Leașco, doctor în istorie, Ion Moiseev, doctor în istorie, Ion Melniciuc, doctor în filologie, Vasile Zagaevschi, culturolog, Anton Moraru, doctor habilitat în istorie. În adresarea către cititorii primului volum, tenacii autori, romanticii sfârșitului de mileniu enunțau perioadele de elaborare a volumelor prevăzute pornind de la ritmul lor creator și nu luau în calcul factorii de ordin politic, economic, uman, intelectual, interesele meschine și de grup, care puteau să le împiedice eforturile. Venirea comuniștilor la putere, în urma alegerilor parlamentare anticipate din 25 februarie 2001, a produs intervenții dezastruoase în viața culturală, în învățământ, în relațiile umane. Președintele Republicii și liderul comuniștilor V. Voronin căuta motive să oprească proiectul *Localitățile Republicii Moldova*, care de altfel nu era subvenționată de stat. La solicitarea domniei sale Conducătorul Serviciului de Informații și Securitate, doctor în istorie Valeriu Pasat îi raporta următoarele: e o lucrare 1. antirusească, 2. proromânească, 3. profund naționalistă (Ladaniuc, V. 2017. p.644). Agenția Națională de Presă, sub auspiciile căreia se afla serialul enciclopedic *Localitățile Republicii Moldova* a fost reorganizată. Apariția volumelor, preconizate la agenția de presă nou-reformată, nu se încadra în politica informațională și educativ-formativă comunistă. Atunci, colectivul proiectului a constituit și a înregistrat la Ministerul Justiției „Fundația Draghiștea", care, după cum citim în prefața volumului IV (2002): „...printre alte orientări de bază, prevede statutar și activitatea editorială, mai cu seamă, editarea lucrărilor enciclopedice, dicționarelor, monografiilor etc. Ea și-a asumat și responsabilitatea a duce la bun sfârșit proiectul *Localitățile Republicii Moldova*, după sistarea acestuia de către editorul inițial în vara anului 2001. Cu atât mai mare e recunoștința față de Fundația Culturală Română, care a apreciat la justa valoare acest proiect și i-a acordat toată susținerea". Astfel, itinerarul publicistic ilustrat *Localitățile Republicii Moldova* a devenit o preocupare a societății civile, a entuziaștilor dezinteresați material, a voluntarilor de investigații în timp și în spațiu, a luptătorilor pentru adevăr și schimbări sociale și, în pofida tuturor impedimentelor, a continuat să apară. *Localitățile Republicii Moldova* a depășit spațiul unui simplu itinerar documentar publicistic ilustrat, prin conceptul său inspirat din opera

înaintașilor și a cercetărilor monografice, devenind o lucrare de învățătură și formare. Odată cu apariția volumelor, autorii lor erau contactați de unele autorități locale și de oameni de afaceri cu solicitări de a extinde eseurile enciclopedice și de a elabora studii mai ample ale satelor lor. Multe dintre eseurile de istorie publicate în serialului enciclopedic *Localitățile Republicii Moldova,* astfel, au devenind volume de publicistică documentară consacrată satelor din R. Moldova, semnate de jurnaliști consacrați: Tudor Țopa, Victor Ladaniuc, Ion Stici, Vasile Trofailă, Liviu Belâi, Nicolae Dergaci, etc.

CONCLUZII

În condițiile când localitățile rurale trec prin crize fără precedent de ordin demografic, economic, social realitatea lansează tot mai intens semnale de alarmă în fața satelor de mâine. În asemenea circumstanțe dincolo de mărturisirile de dragoste pentru localitățile de unde provin, de manifestările de patriotism și de mândrie oamenii de știință și cultură, istorici, publiciști, profesori caută să evidențieze semne de orientare, aducând în lumină trecutul istoric pentru a făuri un viitor temeinic. Numărul de studii monografice sătești și istorii locale în creștere, editate în spiritul tradițional al Școlii Sociologice de la București dovedește angajamentul civic al elitelor sociale, dorința și voința lor pentru a instaura o dezvoltare durabilă în pace și înțelegere, fără războaie hibride și operații speciale informațional psihologice.

REFERINȚE:

1. BOBEICĂ, C. O cronologie pentru istoria satului Cobâlca, raionul Strășeni, Republica Moldova, Chișinău, Muzeum, 1999.
2. CIUBUCCIU, V. Ocnița de pe Ciuhur: file de istorie, Chișinău, CEP USM, 2005
3. CALABADĂU, S. Satul Aluatu: monografie, Chișinău, Pontos, 2006.
4. GUSTI, D. Îndrumări pentru monografiile sociologice, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1940, www.dacoromanica.ro
5. GUMENÂI, I. Istoria ținutului Hotin de la origini până la 1806 Chișinău, Civitas, 2002
6. Ladaniuc, V. Țopa, T. Localitățile Republicii Moldova: itinerar documentar publicistic ilustrat, Vol.15, Chișinău, Draghiștea, 2017
7. Tomuleț, V., Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Ediția a II-a prescurtată, Chișinău, CEP USM, 2018.